

Стаття надійшла до редакції 02.10.2025 р.

Перевірено на плагіат 03.10.2025 р.

унікальність – 98 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2025.27.44-56>

УДК 811.161.2'373.4

АКТИВНА Й ПАСИВНА ЛЕКСИКА У СВІТЛІ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ ПРАВОПИСУ

Валентина Юрївна Дроботенко, v.drobotenko@kubg.edu.ua

ORCID ID: 0009-0003-8525-6493

канд.філол.наук, доц.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано вплив чинної редакції Українського правопису (2019) на співвідношення активної та пасивної лексики сучасної української мови. На основі теоретичних засад лексикології уточнено сутність активної та пасивної лексики, окреслено чинники їх динаміки та взаємодії. Методологічну базу становлять описовий, порівняльний і контекстуально-інтерпретаційний методи, що дали змогу простежити зміни в слововживанні під впливом правописних норм. У дослідженні встановлено, що кодифікаційні новації правопису сприяли поверненню окремих історичних форм (авдиторія, катедра, етер) із пасивного фонду до активного, легалізували певні форми (проект, Фройд) і унормували написання нових інішомовних слів (госпіс, фоє, рієлтор), що інтегруються в активний словник. Особливу увагу приділено ролі фемінітивів, які під впливом правописної кодифікації перейшли з периферії до ядра сучасного словникового складу. У статті доведено, що правопис не лише відображає, а й безпосередньо формує лексичні норми, впливаючи на мовну практику, варіантність і стилістичну диференціацію сучасних українських лексем. Результати дослідження засвідчують, що нинішня редакція правопису виступає чинником лексичної динаміки, який забезпечує баланс між традицією та інновацією. Перспективи подальших студій убачаються в аналізі впливу правописних змін на мовну поведінку представників різних соціальних груп і на формування нових тенденцій у стилістичному й комунікативному розвитку української мови.

Ключові слова: правопис, активна лексика, пасивна лексика, варіантність, запозичення, фемінітиви, кодифікація.

ACTIVE AND PASSIVE VOCABULARY IN THE LIGHT OF THE NEW EDITION OF THE UKRAINIAN ORTHOGRAPHY

Valentyna Y. Drobotenko, v.drobotenko@kubg.edu.ua

ORCID ID: 0009-0003-8525-6493

PhD in Philology, Associate Professor
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

The article analyzes the impact of the current edition of the Ukrainian Orthography (2019) on the ratio of active and passive vocabulary in contemporary Ukrainian. Based on the theoretical foundations of lexicology, the study clarifies the essence of active and passive vocabulary and outlines the factors influencing their dynamics and interaction. The methodological framework comprises descriptive, comparative, and contextual-interpretive methods, which made it possible to trace changes in word usage under the influence of orthographic norms. The study reveals that the codification innovations of the orthography facilitated the return of certain historical forms (авдиторія [auditorium], катедра [chair], етер [ether]) from the passive lexicon to the active one, legalized forms (проект [project], Фроїд [Freud]), and standardized the spelling of new foreign borrowings (зочніс [hospice], фое [foyer], рієлтор [realtor]), which are integrated into the active vocabulary. Special attention is given to the role of feminatives, which, under the influence of orthographic codification, have moved from the periphery to the core of the contemporary lexicon. The article demonstrates that orthography not only reflects but also directly shapes lexical norms, influencing language practice, variation, and stylistic differentiation of modern Ukrainian lexemes. The results indicate that the current edition of the orthography acts as a factor of lexical dynamics, ensuring a balance between tradition and innovation. Further research prospects lie in analyzing the impact of orthographic changes on the linguistic behavior of different social groups and on the emergence of new trends in the stylistic and communicative development of the Ukrainian language.

Keywords: orthography, active vocabulary, passive vocabulary, variation, borrowings, feminatives, codification.

Сучасна українська мова розвивається динамічно, що відбивається насамперед у лексико-семантичній системі. Це найбільш рухомий і відкритий рівень мови, який активно реагує на суспільні зміни, культурні впливи та мовну політику. Особливе значення в цьому процесі має чинна редакція «Українського правопису» (від 2019 р.), яка, на відміну від попередніх, передбачила низку новацій і допустила більшу варіативність у написанні та вживанні слів. Ці зміни безпосередньо позначилися на функціонуванні активної й пасивної лексики.

Проблема співвідношення активного й пасивного складу лексики не є новою для мовознавства. Ще в працях О. Потебні, І. Білодіда, Л. Полюги та ін. підкреслювалася думка, що активний словник сучасника визначається частотністю та сферою вживання, тоді як пасивний охоплює архаїзми, історизми, застарілі та маловживані слова. Проте лінгвальна практика показує: пасивна лексика не зникає остаточно з мовної системи, а перебуває в стані «латентного існування», звідки вона може знову перейти до активного вжитку. Одним із каталізаторів такого повернення є кодифікаційні зміни в правописі.

Сучасне теоретичне підґрунтя дослідження лексичної динаміки української мови опирається на доробок провідних вітчизняних лексикологів. Так, О. Стишов у своїх працях, зокрема в монографії «Динаміка лексичного складу сучасної української мови» [Стишов, 2019, с. 45–48] та в статті «Розвиток лексики української мови в ХХІ столітті», аналізує механізми збагачення словникового складу, показує, як неологізми, актуалізовані форми й зовнішні запозичення впливають на активізацію пасивних лексичних одиниць і на інтеграцію нових одиниць у активний словник [Стишов, 2024, с. 114–125]. А. Мойсієнко у співавторстві з іншими авторами підручника «Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика» системно описує словниковий склад української мови, виділяючи ядро активної лексики та периферійні шари пасивної лексики, що включають рідковживані слова, історизми й неологізми [Мойсієнко, 2010, с. 32–35]. Важливий внесок у розуміння кодифікаційних процесів і мовних інновацій зробила А. Архангельська, яка досліджує появу та легалізацію нових форм слова, зокрема неофемінітивів і запозичень, що набувають нормативного статусу й інтегруються в активний словниковий фонд [Архангельська, 2015, с. 12–16]. Такий комплексний підхід дозволяє розглядати активну й пасивну лексику як взаємопов'язані шари словникового складу, динаміка яких значною мірою визначається кодифікаційними змінами, зокрема чинною редакцією Українського правопису.

Наявність у Правописі 2019 року чітких настанов щодо написання префіксів *архі-*, *квазі-* може бути розглянуто як чинник, що впливає на динаміку активного й пасивного словника сучасних українців. Упорядкування словотворчих моделей із цими формантами не лише кодифікує орфографічну норму, а й робить видимими ті лексеми, що тривалий час перебували на периферії мовного вжитку. Завдяки фіксації відповідних префіксів у Правописі з'являються передумови для повернення окремих рідковживаних слів до активної лексики, а також для потенційного розширення словотвірної продуктивності моделі, що може сприяти формуванню нових номінацій у науковому, масмедійному й художньому

дискурсах. Особливо показовим у цьому контексті є префікс *archi-*, що походить із грецької книжної традиції та впродовж століть функціонував переважно в церковно-історичній та урочисто-піднесеній лексиці, через що значна частина таких утворень нині належить до пасивного словника (*архіважливий, архимандрит і архімандрит*). Натомість модель квазі- сформувалася й активізувалася в науковому та масмедійному мовленні XIX–XX століть, однак її словотворчий потенціал залишається недостатньо реалізованим у ширшій лінгвальній практиці, що робить її перспективною у подальшій інновативній деривативній практиці (*квазіглобальний, квазіоптика, квазістійкість*).

Окремої уваги заслуговують словотвірні моделі із суфіксами *-енн(я)*, *-анн(я)*, кодифіковані в чинному правописі. Саме вони становлять характерну рису української дериваційної системи, оскільки передбачають подвоєння приголосного – явище, притаманне українській мові й відсутнє в російській. З огляду на сучасний суспільно-мовний контекст, зокрема процеси деколонізації та прагнення повернення питомих мовних норм, спостерігаємо чітку тенденцію до витіснення з активної лексики зросійщених форм на *-к(а)* у віддієслівних іменниках (*обробка, парковка, трактовка, розгрузка, очистка*) та зміцнення українських відповідників на *-енн(я)/-анн(я)* (*оброблення, паркування, трактування, розвантаження, очищення*). Актуалізація таких форм не лише узгоджується з правописними нормами, а й сприяє відновленню питомих моделей словотвору, що вирізняють українську мову та формують її лексичну ідентичність.

Окремий пласт питомих словотвірних моделей репрезентує правопис суфікса *-н-* у прикметниках на позначення ознаки за відношенням до явища або категорії. На відміну від зросійщених форм із постпозитивними формантами *-ічн(ий)*, *-альн(ий)* (*гармонічний, категоріальний, функціональний*), українська мова історично використовує моделі з *-н-* / *-ій-н-* (*гармонійний, категорійний, функційний*), які забезпечують природну для української морфології пропорцію між коренем і словотвірним формантом. Саме ці форми закріплено в чинній редакції правопису, що має важливе значення в умовах сучасного мовного відродження: вони повертають у активну лексику питомі українські моделі, усуваючи кальки, які виникли під впливом російської наукової та публіцистичної традиції. Актуалізація таких прикметників не лише вирівнює морфологічну систему, а й зміцнює термінологічну базу української мови, адже вони краще узгоджуються з українською фонетикою, мають прозорішу структуру та віддзеркалюють внутрішні закономірності нашого словотвору.

Ще одним важливим аспектом повернення питомих мовних норм є активізація українських флексій у системі відмінювання іменників. Зокрема, у давальному відмінку іменників чоловічого роду традиційні форми на *-ові, -еві* (*директорові, секретареві*) часто хибно сприймаються як стилістично піднесені або суто офіційні, що зумовлює домінування коротких варіантів *директору, секретарю*. Проте саме форми *-ові / -еві* є питомими для української граматичної системи, вони вирівнюють милозвучність і віддзеркалюють внутрішню історичну модель відмінювання. Схожу ситуацію простежуємо й у відмінюванні іменників жіночого роду третьої відміни: у родовому та давальному відмінках закінчення *-і* (*любові, осені, солі, гідності, честі, Умані, Русі*) є основними й упорядковують морфологічну систему відповідно до української традиції. Варіантні форми на *-и* (*крови, гідности, радости, осени, Руси*) також мають нормативний статус і історично притаманні українській мові. Актуалізація саме цих форм – як основних, так і варіантних – відбувається сьогодні значно активніше, позаяк вони становлять частину української морфологічної ідентичності й були суттєво витіснені впродовж тривалого періоду зросійщення. Повернення повноцінного функціонування цих закінчень сприяє відновленню граматичної рівноваги й розширює сферу активного використання питомих українських форм.

У чинній редакції «Українського правопису» зафіксовано варіантність у словах іншомовного походження: *авдиторія / аудиторія, навза / пауза, катедра / кафедра, ефір / етер*, як і зафіксовано тепер нормативність у написанні *проект*. Уживання таких форм актуалізує слова, які до останнього часу сприймалися як пасивні або навіть архаїчні. Водночас правопис унормував низку нових іншомовних запозичень (*госпіс / хоспіс, блогер, дистриб'ютор*), а також закріпив тенденцію до поширення фемінітивів (*дизайнерка, депутатка, директорка*), що також впливає на структуру активного словника.

Отже, нова редакція правопису не лише регламентує написання, а й сприяє трансформаціям у лексичній системі. Правописні норми стають чинником переходу одиниць із пасивної лексики в активну й, навпаки, формують нові лексичні звички мовців.

Мета статті – проаналізувати вплив чинної редакції «Українського правопису» на співвідношення активної й пасивної лексики української мови. Завдання дослідження:

- 1) окреслити теоретичні засади поділу лексики на активну й пасивну;
- 2) простежити, які правописні новації вплинули на актуалізацію пасивної лексики;
- 3) з'ясувати особливості співіснування варіантних форм;

- 4) визначити роль фемінітивів у сучасному словниковому складі;
- 5) сформулювати висновки про тенденції розвитку активної й пасивної лексики в умовах нової правописної кодифікації.

Актуальність теми зумовлена потребою простежити взаємодію мовної норми та словникового складу, а також значення кодифікаційних процесів у формуванні мовної практики сучасних українців.

Лексика будь-якої мови становить найбільш рухомий, відкритий і чутливий до зовнішніх впливів рівень мовної системи. Якщо фонетика й граматики зазнають змін поступово, то словниковий склад реагує на соціальні, культурні, науково-технічні та політичні трансформації значно швидше. Саме тому вивчення активного й пасивного словникового фонду залишається актуальним у сучасній лінгвістиці.

Активна лексика – це ті слова, які постійно функціонують у мовленні, зрозумілі всім мовцям і належать до загального вжитку. Вона охоплює як питомі українські слова (*хліб, сонце, дорога*), так і засвоєні іншомовні запозичення (*університет, бібліотека, телефон*). Активний словник індивіда визначається насамперед частотою вживання слів у повсякденній комунікації, а також обсягом знань і культурним досвідом мовця.

Пасивна лексика, навпаки, охоплює слова, які не мають постійного функціонування в сучасному мовленні, проте залишаються у словниковому складі мови. До складу такої лексики зараховуємо архаїзми – слова, витіснені з активного вжитку новішими відповідниками (*перст – палець, чоло – лоб, ланіти – щок, рамена – плечі*); історизми – слова на позначення реалій минулого, які втратили актуальність (*князь, кирея, шанець, кольчуга*); застарілі слова іншомовного походження, які через мовну моду або інші чинники перестали активно використовуватися (*катедра, аудиторія* у попередній традиції); неологізми, які тільки входять у мову й не стали ще загальнозрозумілими (*флешмоб, стартап, чат-бот, буккросинг*).

Отже, активний і пасивний словникові фонди не є двома окремими замкненими системами, а взаємодіють між собою. Пасивні елементи можуть переходити в активний запас, якщо відновлюється потреба у відповідній номінації або якщо змінюється мовна норма. У свою чергу, активні слова можуть занурюватися в пасивний фонд, коли позначувані ними реалії зникають із життя суспільства.

У науковій літературі (І. Білодід, Л. Полюга, В. Німчук та ін.) неодноразово підкреслювалося, що важливим чинником переходу лексичних одиниць між цими

фондами є кодифікація. Саме лексикографічні й правописні джерела визначають, які слова вважаються нормативними, а які залишаються на периферії мовної системи. Правопис щодо цього виступає не лише регулятором графічної та фонетичної форми слова, а й чинником, що впливає на його функціонування в активному мовленні.

Варто зазначити, що «Український правопис» завжди відіграв важливу роль у закріпленні чи маргіналізації певних лексичних одиниць. Наприклад, правопис 1928 року ("харківський") фіксував низку форм (*иниий, аудиторія*), які згодом були витіснені радянською кодифікацією. Редакція 2019 року частину цих форм повернула як допустимі варіанти, що змінило баланс між активною й пасивною лексикою.

Отже, аналіз активного та пасивного складу лексики в сучасній лінгвістиці потребує врахування не лише частотності й уживаності слів, а й чинних кодифікаційних норм. Чинний правопис актуалізує слова, які раніше мали статус архаїзмів або пасивних варіантів, а також унормовує нові запозичення й фемінітиви. Саме цей аспект і становить предмет подальшого дослідження.

Правописна кодифікація є одним із найдієвіших інструментів регулювання мовної практики. Коли той чи той варіант закріплюється у правописі, він отримує шанс перейти з пасивного словникового запасу до активного. Редакція «Українського правопису» (2019) засвідчила тенденцію до розширення норми й допущення паралельних форм, що сприяло «поверненню» окремих слів і форм до сучасного вжитку.

Суттєвою новацією стало дозволене вживання низки форм, характерних для правопису 1928 року, але витіснених радянською редакцією, а саме *аудиторія / аудиторія; катедра / кафедра; етер / ефір* тощо.

У радянському мовному просторі варіанти з *ав-, кат-, етер* були марковані як застарілі, вони існували лише на периферії мовної системи, переважно в західноукраїнських текстах, у діаспорній літературі або в історичних працях. Правопис 2019 року повернув ці форми, фактично актуалізувавши їх. Хоча сьогодні в масовому мовленні переважають традиційні варіанти (*аудиторія, кафедра, ефір*), сам факт кодифікації надає «відродженим» словам легітимності та створює умови для їх переходу з пасивної лексики в активну.

Чинний правопис декларує принцип допустимості варіантів у тих випадках, де вони мають історичне чи лексикографічне підґрунтя. Варіантність закріплена не лише у випадках іншомовних слів (*аудиторія / аудиторія*), а і в написанні питомих українських слів (*ирій/ірій, ирод/ірод*).

Часткове відновлення оригінального звучання іншомовних слів у сучасному правописі (як у «скрипниківці»: *Фройд, проєкт*) демонструє, як норми правопису можуть впливати на активізацію певних словникових одиниць. Слова, написання яких відповідає фонетичній природі мови та легко сприймається читачем, частіше використовуються у повсякденному мовленні та письмі, тобто входять у активний лексичний запас. Натомість слова зі складнішим, неприродним або традиційним написанням залишаються переважно пасивними — вони зустрічаються в спеціалізованих текстах або як стильові варіанти, але не стають повноцінною частиною активної лексики. Отже, правопис виступає не лише нормативним інструментом, а й чинником регуляції лексичного активного запасу мовця.

Форма *проєкт* із дієсловом *проєктувати* стали переконливим прикладом дискусійної норми. Попри те, що слово має історичне пояснення (лат. *projectus*, нім. *Projekt*), у мовній свідомості воно сприймається як «нововведення». Повернення цієї форми до правопису спричинило її ширше використання в ЗМІ, наукових і ділових текстах. Отже, правопис створив умови для активізації слова, яке до 2019 року вважалося периферійним або навіть ненормативним.

Зміни торкнулися і слів іншомовного походження, зокрема медичної, технічної та соціальної сфер. Прикладом може слугувати конкуренція форм *gospic* / *хоспіс*. У попередніх редакціях правопису перевагу надавали формі з початковим *х-* за традицією передавання латинського *h*. Натомість сучасний правопис, зважаючи на мовну практику та міжнародні стандарти, закріпив форму *gospic*, яка активізувалася в офіційно-діловій і науковій комунікації.

Аналіз свідчить, що правопис може виконувати роль «мосту» між активним і пасивним фондами лексики. Якщо слово зафіксоване в кодифікаційному джерелі, воно набуває статусу нормативного, що підвищує ймовірність його використання у пресі, освіті, науці. Згодом такі слова стають звичними й для пересічних мовців. Приклади: *авдиторія* — від архаїзму в діаспорному вжитку до легітимної форми в сучасних підручниках; *проєкт* — від периферійного варіанта до частини активної офіційної лексики; *gospic* — від поодинокого запозичення до норми у медичних документах.

Отже, правописні новації 2019 року стали каталізатором для відновлення окремих пасивних лексем та унормування нових іншомовних входжень, що суттєво впливає на структуру активного словникового складу сучасної української мови.

Однією з найхарактерніших рис чинної редакції «Українського правопису» є легалізація варіантності. На відміну від попередніх кодифікацій, які прагнули

максимально уніфікувати мовну норму, редакція 2019 року закріпила право існувати паралельним формам за умови їх історичної чи культурної вмотивованості. Це рішення сприяло появі низки лексичних дублетів, які тепер співіснують у сучасному слововживанні.

Варіантність найчастіше стосується запозичень та інтернаціональної лексики. Так, поруч із традиційними формами *аудиторія*, *кафедра*, *ефір* тепер мають право на існування форми *авдиторія*, *катедра*, *етер*. У цьому випадку активна форма співіснує з тією, що донедавна перебувала в пасивному запасі.

Уживання дублетів засвідчує цікавий процес: одна форма домінує у повсякденному мовленні (активна), а інша залишається більш характерною для окремих сфер комунікації – наукової, літературної, конфесійної (пасивна). Залежно від мовної ситуації та комунікативної мети мовець може обрати той чи той варіант, надаючи перевагу традиції чи новації.

Варіантність іноді зумовлює стилістичну диференціацію. Так, *авдиторія* може сприйматися як більш книжна або «інтелектуальна» форма, тоді як *аудиторія* – як нейтральна й загальноновживана. Подібна стилістична розбіжність характерна й для пар *катедра* / *кафедра*, *етер* / *ефір*.

Отже, дублети не лише співіснують, а й формують додаткові смислові відтінки. Це розширює виражальні можливості мови, хоча й може створювати труднощі для носіїв, які прагнуть однозначності.

У сучасних умовах правопис не нав'язує одноманітності, а радше фіксує варіативність, надаючи мовцям можливість вибору. З одного боку, це відповідає демократизації мовної політики й відображає природні процеси розвитку лексики. З іншого боку, постає питання стабільності норми: надмірна кількість варіантів може створити відчуття хаотичності.

Однак варто наголосити: здебільшого мовна практика сама «розставляє акценти». З часом один із варіантів стає домінантним і входить до активного словника, тоді як інший залишається маргінальним. Приклади свідчать, що в сучасній українській мові цей процес відбувається доволі швидко – протягом кількох років після кодифікації.

Отже, правописну варіантність не варто сприймати як загрозу нормі. Навпаки, вона є ресурсом мовного розвитку: дозволяє мові зберігати історичні пласти, забезпечує плавний перехід від пасивної лексики до активної й розширює стилістичний потенціал.

Приклади *авдиторія* / *аудиторія*, *катедра* / *кафедра*, *проект*, *госпіс* / *хоспіс* засвідчують, що сучасний правопис виступає інструментом балансування між

традицією й інновацією. Як бачимо, варіантність – це не слабкість норми, а одна з її сучасних ознак.

Однією з найбільш помітних тенденцій у розвитку сучасної української мови є активне поширення фемінітивів – назв осіб жіночої статі за професією, посадою, званням, видом діяльності. Якщо раніше вони здебільшого функціювали на периферії лексичної системи або вважалися розмовними, то сьогодні завдяки правописній і лексикографічній кодифікації фемінітиви перейшли до активного словникового складу.

Монографія А. Архангельської вже втретє присвячена гендерним питанням у лінгвістиці та знову підтверджує актуальність її досліджень у контексті української мови. Особливу увагу авторка приділяє мовній традиції й новаторствам, зокрема явищу фемінітивів — нових і актуалізованих назв осіб жіночої статі. А. Архангельська зазначає, що фемінітиви «стрімко увірвалися в український культуромовний простір», викликаючи різні реакції серед мовців і мовознавців, та постають як «знак новітньої доби» й водночас «відродження наших питомостей» [Архангельська, 2015, с. 7].

Водночас авторка наголошує на важливості ролі фахівців у процесі нормування та кваліфікації мовних новацій, адже узус формується не лише стихійно, а й із врахуванням суб'єктивного мовного досвіду користувачів. Як зазначає А. Архангельська, «критерій “подобається” ↔ “не подобається” – не аргумент у науковій дискусії. Бо маємо не лише стверджувати, а й підтверджувати» [Архангельська, 2019, с. 7]. Ця позиція лишається надзвичайно актуальною для дослідження активної та пасивної лексики, оскільки саме процеси фемінізації демонструють, як сучасний мовний нормотворчий контекст впливає на функціонування словникового запасу.

Сучасна редакція «Українського правопису» закріпила низку моделей творення фемінітивів: за допомогою суфіксів *-к(а)* (*директорка, депутатка, журналістка*), *-иц(я)* (*учасниця, учениця*), *-ин(я)* (*членкиня, борчиня*), *-ес(а)* (*поетеса/поетка, пілотеса*).

Фіксація цих словотвірних моделей у правописі надала їм нормативного статусу, що фактично вивело фемінітиви з розряду маркованої, «пасивної» чи розмовної лексики.

Активізація фемінітивів значною мірою зумовлена суспільними змінами: розвитком ідей гендерної рівності, розширенням участі жінок у політиці, науці, війську, культурі та ін. Мова, реагуючи на ці процеси, забезпечує необхідні номінації для позначення жінок за професією чи діяльністю.

Важливо відзначити, що ще кілька десятиліть тому такі слова, як *професорка, адвокатка, редакторка*, сприймалися як новотвори і їх нерідко потрапляли до пасивного запасу. У сучасній мовній практиці вони активно функціують у ЗМІ, діловому та освітньому дискурсах, отже, перейшли до активної лексики.

Процес закріплення фемінітивів у сучасному словнику супроводжується конкуренцією між чоловічими та жіночими формами. Наприклад: *міністр – міністерка, психолог – психологиня, викладач – викладачка*.

У деяких випадках мовна практика чітко надає перевагу жіночій формі (напр., *студентка* – загальноживана одиниця). В інших – відбувається процес поступового звикання (*прем'єрка, амбасадорка*), коли жіноча форма ще сприймається як стилістично маркована.

Правопис, закріпивши можливість творення фемінітивів, сприяв легітимації обох варіантів. У результаті спостерігаємо перехід низки форм із пасивного запасу до активного, що змінює лексичну картину сучасної української мови.

Фемінітиви демонструють, як мовна норма відбиває актуальні суспільні процеси. Якщо ще у ХХ ст. більшість професійних назв жінок не були унормовані, то нині їх наявність у словниках і правописі дає підстави вважати їх частиною активного словника.

Отже, фемінітиви перестають бути маргінальним явищем і перетворюються на регулярний елемент лексичної системи. Вони не лише розширюють активний словник, а й відображають динаміку мовної норми та її відкритість до соціокультурних впливів.

Аналіз змін, пов'язаних із чинною редакцією «Українського правопису», показує, що вони істотно вплинули на сучасну лексикологію та відображають динаміку мовної норми. Взаємодія правопису й словникового складу виявляється насамперед у таких аспектах:

1. Закріплення варіантності.

Уведення паралельних форм (*аудит – авдит*) засвідчило відкритість правопису до традиційних і нових тенденцій. Для лексикології це означає існування паралельних одиниць у складі активної лексики, які можуть конкурувати або співіснувати залежно від стилістичних і комунікативних умов.

2. Поповнення активної лексики новими запозиченнями.

Правопис унормував написання іншомовних слів (*онлайн, гінді, блогер*), що позначає їх перехід із периферії до ядра словникового складу. Відтак, сучасна українська мова засвідчує високу здатність до інтеграції іншомовних елементів без порушення системності.

3. Реактивація застарілої лексики.

Деякі традиційні форми (наприклад, *плеяда, тава, криївка*) завдяки новим орфографічним нормам повернулися в активне вживання. Це явище підтверджує, що пасивна лексика не завжди є «мертвою», а може бути актуалізована за потреби культурного чи наукового розвитку.

4. Інституціоналізація фемінітивів.

Однією з ключових ознак нової норми стало унормування моделей творення назв осіб жіночої статі (*директорка, редакторка, психологиня*). Цей крок перетворив фемінітиви з маргінального елемента на регулярну частину активного словника, що одночасно відбиває соціальні зміни й впливає на мовну картину світу.

Отже, сучасний правопис виступає не лише технічним документом, а й потужним чинником розвитку української лексикології. Він забезпечує гнучкість мовної системи, рівновагу між традицією й інновацією, легітимацію соціально зумовлених мовних змін.

З огляду на це, сучасна українська мова постає як динамічна система, у якій правописні норми активно взаємодіють із лексичними процесами. Ця взаємодія не лише кодифікує наявні тенденції, а й стимулює їх подальший розвиток.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз того, як зміни в правописі впливатимуть на мовну практику різних соціальних груп, на співвідношення активної й пасивної лексики, а також на формування нового стилістичного балансу в українській мові.

Література:

1. Архангельська, А. В. (2019). *Femina cognita. Українська жінка у слові й словнику*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
2. Білодід, І. К. (Ред.). (1973). *Сучасна українська літературна мова: лексика і фразеологія*. Київ: Наукова думка.
3. Караванський, С. Й. (1994). *Секрети української мови: наук.-попул. розвідка з додатком словників репресованої та занедбаної укр. лексики*. Київ: УКСП «Кобза».
4. Караванський, С. Й. (2001). *Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я»*. Київ: Видавничий центр «Академія».
5. Клименко, Н. Ф., Карпіловська, Є. А., & Кислюк, Л. П. (2008). *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
6. Ковтунець, О. С. (2017). *Актуалізація лексики української літературної мови кінця ХХ–ХХІ століття* (Дис. канд. філол. наук). Інститут української мови НАН України, Київ.
7. Мойсієнко, А. К., Бас-Кононенко, О. В., Бондаренко, В. В., та ін. (2010). *Сучасна українська літературна мова: лексикологія. Фонетика*. Київ: Знання.

8. Німчук, В. В. (2002). *Проблеми українського правопису XX — початку XXI ст.* Київ: НАН України, Інститут української мови.
9. Полюга, Л. М. (1992). Українська мова у процесі духовного відродження народу (про збереження і тяглість національної свідомості). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 1, 208–224.
10. Стишов, О. А. (2019). *Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія.* Київ: Авторитет; ФОП Курбанова Ю. В.
11. Стишов, О. (2024). Розвиток лексики української мови в XXI сторіччі. *Лінгвістичні студії*, 114–125.
12. *Український правопис*. (2019). Київ: Наукова думка.

References:

1. Arkhangelska, A. V. (2019). *Femina cognita. Ukrainka zhinka u slovi i slovnyku* [Femina cognita. Ukrainian woman in word and dictionary]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. (In Ukr.).
2. Bilodid, I. K. (Ed.). (1973). *Suchasna ukrainska literaturna mova: leksyka i frazeolohiya* [Contemporary Ukrainian literary language: Lexicon and phraseology]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).
3. Karavanskyi, S. I. (1994). *Sekrety ukrainskoi movy: nauk.-popul. rozvidka z dodatkom slovnychkiv represovanoi ta zanedbanoi ukr. leksyky* [Secrets of the Ukrainian language: Popular-science study with the addition of dictionaries of repressed and neglected Ukrainian lexicon]. Kyiv: UKSP “Kobza”. (In Ukr.).
4. Karavanskyi, S. I. (2001). *Poshuk ukrainskoho slova, abo borotba za natsionalne “Ia”* [Search for the Ukrainian word, or the struggle for the national “I”]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr “Akademiia”. (In Ukr.).
5. Klymenko, N. F., Karpilovska, Ye. A., & Kysliuk, L. P. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonі: monohrafiia* [Dynamic processes in the contemporary Ukrainian lexicon: Monograph]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. (In Ukr.).
6. Kovtunets, O. S. (2017). *Aktualizatsiia leksyky ukrainskoi literaturnoi movy kintsia XX–XXI stolittia* [Actualization of the Ukrainian literary language vocabulary at the end of the 20th–21st century] (PhD dissertation). Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, Kyiv. (In Ukr.).
7. Moisiienko, A. K., Bas-Kononenko, O. V., Bondarenko, V. V., et al. (2010). *Suchasna ukrainska literaturna mova: leksykologhiia. Fonetika* [Contemporary Ukrainian literary language: Lexicology. Phonetics]. Kyiv: Znannia. (In Ukr.).
8. Nimchuk, V. V. (2002). *Problemy ukrainskoho pravopysu XX – pochatku XXI st.* [Problems of Ukrainian orthography of the 20th–beginning of the 21st century]. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut ukrainskoi movy. (In Ukr.).
9. Poliuga, L. M. (1992). *Ukrainska mova u protsesi dukhovnoho vidrozhennia narodu (pro zberezheniia i tiahlist' natsionalnoi sviidomosti)* [Ukrainian language in the process of spiritual revival of the nation (on preservation and continuity of national consciousness)]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna sviidomist, derzhavnist*, 1, 208–224. (In Ukr.).
10. Styshov, O. A. (2019). *Dynamika leksychnoho skladu suchasnoi ukrainskoi movy. Leksykologhiia. Leksykohrafiia* [Dynamics of the lexical composition of contemporary Ukrainian language. Lexicology. Lexicography]. Kyiv: Avtoritet; FOP Kurbanova Yu. V. (In Ukr.).
11. Styshov, O. (2024). *Rozvytok leksyky ukrainskoi movy v XXI storitchchi* [Development of Ukrainian vocabulary in the 21st century]. *Lingvistychni studii*, 114–125. (In Ukr.).
12. *Ukrainskyi pravopys* [Ukrainian orthography]. (2019). Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).